

УДК 172.4:327.8:321.8

DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2025/12-5/23>

Євген МУЛЯРЧУК, д-р філос. наук, ст. дослідник

ORCID ID: 0000-0003-3053-0451

e-mail: Muliarchuk@nas.gov.ua

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Київ, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ МИРУ У СВІТЛІ ЕТИЧНОГО УНІВЕРСАЛІЗМУ

Вступ. Розглянуто етичні проблеми розбудови миру в контексті висновків з філософії права і етики Канта, доповнюючи їх аналізом альтернативних підходів етики співчуття та емпатії, а також умов відновлення комунікації між народами ворожих спільнот.

Методи. Використано філософські та загальнонаукові методи, зокрема історико-філософської реконструкції, контент-аналізу, спостереження і описування явищ суспільного життя.

Результати. Проаналізовано виклики миру та проблеми відновлення справедливості у війні в Україні та інших регіонах світу. Розкрито зміст етичного універсалізму у філософії І. Канта та його потенціалу в теорії і практиці забезпечення сталого миру. Визначено перепони для досягнення миру, які полягають у незіставності дискурсів війни, а саме – домодерного дискурсу насилля як засобу досягнення агресивних цілей РФ та інших авторитарних режимів і дискурсу мирного вирішення конфліктів шляхом дипломатії та компромісів, притаманного сучасним країнам Заходу і міжнародним організаціям з безпеки у світі. Встановлено, що в умовах обмеженості ресурсів для опору в Україні актуальним є пошук додаткових можливостей впливу на свідомість представників країни агресора. З цією метою запропоновано розширити універсалістський підхід етики обов'язку в питаннях досягнення миру можливостями етики почуттів, співчуття як такими, що долають бар'єри порозуміння і сприяють відновленню комунікації щодо справедливого миру.

Висновки. Аргументовано, що за умов порушення міжнародного права і створення штучних перепон для порозуміння між народами, що характерно для сучасних війн, концепція справедливого миру потребує додаткового обґрунтування. Зокрема, апріорні засади розуму і комунікації, на яких заснований кантівський і післякантівський раціоналізм в етиці, не є достатніми для розв'язання сучасних проблем миру. Доведено, що в теорії і практиці необхідне поглиблене вивчення проблеми етичної мотивації і протидії маніпуляціям свідомості людей, що створює перепони порозуміння і поглиблює конфлікти між народами. Універсалізм раціоналістичної етики, зразок якої являє етика Канта, слід доповнити універсальністю етики співчуття як такої, що розкриває онтологічні й антропологічні засади обов'язку і мотивації людей до порозуміння. Сучасна етика в аналізі дискурсу, сфери почуттів, механізмів емпатії тощо поєднує завдання обґрунтування суспільних норм і цінностей з мотивацією до їх застосування і дії.

Ключові слова: виклики війни, справедливий мир, вічний мир, етичний універсалізм, людяність, співчуття, емпатія, мотивація, Кант.

Вступ

Сучасні війни в Україні й на Близькому Сході постали викликом для системи міжнародного права й гуманізму, а для філософської етики, зокрема, – стосовно універсалізму норм і цінностей. Чинником, що підважує універсалізм, є і те, що нинішні воєнні конфлікти можуть залишитися нерозв'язаними. Бажане з багатьох причин припинення вогню у регіонах, охоплених війнами, має перспективу замороження конфліктів без досягнення цілей сторін, без взаємного визнання достатніх підстав та результатів протистояння і без можливості відновити справедливість в осяжній перспективі. Водночас збройні конфлікти виправдовуються претензіями їх ініціаторів на відновлення історичних прав на території, відповідними наративами й цінностями, які живлять радше емоційну, ніж раціональну мотивацію. Зіштовхуються різні типи дискурсів, а саме: домодерний, орієнтований на насильницьке доконування партикулярних інтересів окремої країни, спільноти, та модерний дискурс кращого аргументу й радше компромісу, ніж знищення опонента. Стосовно війни в Україні перший тип притаманний РФ, другий – країнам Заходу. Проблеми комунікації виникають поміж цими сторонами, а також для України з її західними партнерами. Універсальний дискурс норм і цінностей з апріорі людської згоди і доброї волі полемізує з імперативом боротьби за цілі окремої нації. А для тих, хто захищається у війні, пріоритетом є опір – спочатку люди в Україні мають захистити своє право на існування, на державний суверенітет, а вже тоді досягати згоди мирного врегулювання.

В українській філософії у 2022 р. відбулася жвава дискусія з приводу допису Ю. Габермаса в "Süddeutsche Zeitung" про необхідність комунікації і замирення (компромісу) з ворогом, висвітлена у публікаціях А. Єрмоленка,

Є. Бистрицького та інших провідних філософів (Єрмоленко, 2022; Бистрицький, & Ситніченко, 2022). За три роки повномасштабної війни в Україні залишаються актуальними висловлені в цих публікаціях аргументи про імперативність опору й боротьби за справедливість. Однак воєнні ризики сьогодення надто високі, а задіяні можливості захисту України обмежені. Тому поступово тема компромісу стає предметом обговорення. Отже, дискурс (збереження) миру переважає вимогу (відновлення) справедливості. Така позиція глибоко вкорінена в принципах роботи міжнародних організацій, передовсім ООН, та у світогляді людей сучасних країн Заходу. Водночас немає підстав вважати, що інша сторона – російський агресор – готова до дискусії про справедливий мир. Універсальним правовим та етичним настановам Заходу протистоїть російський дискурс війни. Зрушення відбуваються посередині – в самій Україні йдеться про збереження держави як вищу цінність, заради якої виправдана дискусія про компроміси. Це відображається і в найновіших філософських дослідженнях з теми справедливого миру (Йосипенко, 2024).

У цій статті ми виходимо з того, що мир є станом стійкої згоди людей на умови власного життя і співіснування з іншими людьми й народами. Раціональні умови такої згоди і підтримання миру, накреслені у проєкті миру І. Канта, не втрачають актуальності. Однак їх реалізація і створення спільних об'єктів порозуміння для сторін сучасних воєнних конфліктів є проблематичними. Ураховуючи історичний досвід і сучасні дослідження у сфері розв'язання конфліктів, актуальним є аналіз наявних бар'єрів порозуміння між людьми, націями та додаткових можливостей їх подолання. Ми ставимо собі за мету реконструювати раціональні умови миру, спираючись на етичний універсалізм Канта, проаналізувати наявні

перепони порозуміння у сучасних воєнних протистояннях і окреслити додаткові світоглядні, моральні можливості для досягнення миру.

Джерелами нашого міркування є філософія права та етика миру І. Канта, а також альтернативні етичному раціоналізму ідеї, зокрема Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауера та інших. Це також етичний дискурс війни і миру в ХХ і ХХІ ст., зокрема у М. Вебера, у працях таких сучасних дослідників, як А. Єрмоленко, С. Пролєєв, Р. Кобець, у публікаціях Є. Бистрицького, С. Йосипенка та інших.

Методи

Методологія дослідження поєднує історико-філософські та міждисциплінарні наукові методи, такі як реконструкція концепцій, контент-аналіз текстів та повідомлень медіа, що, зокрема, уможлиблює структурування нарративів війни і миру, репрезентацію моральних мотивів учасників конфліктів; соціально-філософський і культурологічний аналіз сучасних дискурсів; методи спостереження і описування явищ та процесів соціального життя.

Результати

Мільйони людей в Україні, в Ізраїлі й до нього прилеглих територіях, а також в інших регіонах світу, особливо в країнах з авторитарними режимами, перебувають поза правовою й етичною нормальністю життя: права людини порушуються, загальнолюдські етичні цінності підважено, міжнародні конвенції не діють. У цих умовах мораль окремих осіб та спільнот ґрунтується на безпосередніх почуттях, звичаях і традиційних уявленнях. У ситуації війни кожен народ спирається на власний етос, виявляє емпатію та співчуття до своїх людей і ненависть до ворогів. Актуалізується потреба посилити національну ідентичність, солідаризуватися зі своєю політичною спільнотою, укорінитися у культурних сенсах. А це посилює несприйняття усього, що уособлює ворога – його мови, культури, території і самих людей на ній.

Нехтуючи міжнародними угодами і практиками вирішення конфліктів, державним суверенітетом інших країн, коючи геноцид та інші злочини проти людяності, ведучи війну, яка не оголошується, агресор знімає з себе будь-яку правову і моральну відповідальність. Винні для нього ті, на кого ним здійснено напад. За такою логікою мир – це рабство переможених або спокій на світовому кладовищі, який зобразив Кант, починаючи свій знаменитий трактат "До вічного миру" ("Zum Ewigen Frieden", 1795).

Ідеї миру Канта є парадигмальними для західної соціальної філософії і миротворчих практик. Розкриваючи різні аспекти права на війну, під час війни та після неї, Кант на завершення першої частини "Метафізики звичаїв" ("Die Metaphysik der Sitten", 1797), пише: "Жодної війни не має бути" (Kant, 1919, S. 185). Війна – це не той спосіб, яким кожен має досягати свого права. Саме встановлення загального і постійного миру є кінцевою метою вчення про право. Звісно, Кант розумів, що вічний мир – це ідея, яка не може бути цілком реалізованою. Але вона є регулятивною – ми маємо чинити так, як ніби цей мир реальний, отже, вслякко сприяти утвердженню того державного та міждержавного ладу, який встановлював би умови мирного життя. Отже, за наявних у світі збройних конфліктів держави мають *змушувати* одну одну вийти з неправового стану війни.

Досягнення миру вимагає *моральних* зусиль. В етиці Канта йдеться про універсальні правила моралі, які вможливають мир. Адаже ввійти у правовий стан *після* війни неможливо без зусилля побачити по інший бік воєнного протистояння *людей* – тих, хто потенційно здатний усвідомити й реалізувати вимоги морально-практичного розуму. Не йдеться про те, щоб пробачати чи забувати

злочини ворогів. Навпаки, у параграфі 60 "Метафізики звичаїв" зазначається, що ворога потрібно *позбавити сили*, яка дає йому змогу порушувати міжнародні договори, і, зрештою, змусити народ ворожої держави прийняти інший устрій, який не плекатиме схильності до війни. І для цього держави, що визнають міжнародне право, мають об'єднатися. З цієї настанови випливає, що саме за *нового устрою* колишньої країни ворога та з її *новими керівниками* реально обговорювати перспективи миру. З чинними агресорами йшлося б лише про припинення бойових дій і пов'язані з цим питання.

Загалом кажучи, етика в її традиційних і новітніх формах орієнтує на розуміння інших людей як таких, що можуть хибити в їхніх моральних уявленнях, виявляти агресію один до одного, але згодом здатні збагнути спільний інтерес у нормалізації життя, у справедливості, у повазі до людської гідності кожного. В умовах війни або вимушеного миру ці питання передусім доречні всередині країн. Ідеться про права тих, хто воює і працює (воював чи працював), про відповідальність тих, хто від війни ухилився чи на ній наживався. Це й справедливість у пошані і відзначенні заслуг, у розподілі повноважень та ресурсів відповідно до об'єктивних можливостей і потреб суспільства. Якщо цього не відновити, тоді немає й перспектив досягти справедливості в зовнішніх стосунках, де постановка питання про справедливість є також жорсткою. Вона вимагає, по-перше, покарання винних у злочинах війни, по-друге, відповідальності за толерування цих злочинів, по-третє, визначення ролі всіх залучених сторін та належної компенсації збитків, по-четверте, уникати моралізаторства – "поховати війну" хоча б у *моральному розумінні*" (Вебер, 1998, с. 177).

Насправді великою проблемою є згода зі справедливістю умов миру від усіх сторін воєнного конфлікту. Після припинення вогню, *post bellum*, мир потребує розбудови й постійної підтримки, складовою частиною цього є повага до внутрішнього ладу, звичаїв кожного народу (про що також писав Кант у проєкті миру) та завжди індивідуальної людської й національної гідності. Пригадаймо і слова Вебера про відповідальність переможців: "Нація стерпить ущемлення її інтересів, але не стерпить образи її гідності..." (Вебер, 1998, с. 177). Звісно, уявлення про гідність є суб'єктивними, локально визначеними, але вони засновані на дотриманні елементарних прав людей, на відкритості до обговорення питань справедливості.

У будь-якому разі мир неможливий, коли супротивників не вважають за тих, кому можливо довіряти, за людей, здатних мислити в універсальних правових і моральних поняттях. Кант в основі свого бачення миру має радше оптимістичну етику й антропологію. Принаймні філософ покладається на такі основи людського порозуміння й універсальної моралі, як:

- особистісна свобода;
- здатність людей керуватися власним розумом;
- онтологічний зв'язок усіх людей та кінечну спільність їхніх цілей.

Це й утілено в *повазі до права*, яка, як зазначено в трактаті "До вічного миру", свідчить про не втрачену здатність людства опанувати "злий принцип" (*das böse Prinzip*) у собі (Kant, 1977, S. 210). Війна, як і конкуренція, притаманна природному стану людства, яке поступово переходить від війни до мирного стану. Світ еволюціонує від партикулярного права володарів на насильство до публічного міжнародного права, встановленого договірним шляхом, основою якого є визнання свободи і рівності усіх людей.

Пригадаймо пропозиції Кантового договору "про вічний мир між державами". Такий мир існував би у світовій федерації незалежних республік за правового стану, заснованого на принципах поваги до суверенітету кожної держави, відсутності регулярних або найманих армій (як чинника озброєння і спокуси до нападу), побудови територіальної самооборони громадян та економіки без накопичення грошей і позик на воєнні цілі. У соціально-історичному плані це уявлялося Кантові можливим, коли у світі не стане деспотичних держав, запанують принципи свободи і справедливості. А все це, звісно, можливе завдяки практичній здатності людей до порозуміння та їхнього бажання цього. Адже на основі спілкування людей та узгодження їхніх інтересів, поваги до національного суверенітету і культурних особливостей країн саме й можливий моральний прогрес людства. Його квінтесенцією стає втілення ідеї вічного миру.

Кант, власне, і вбачав в історії свідчення уміня людей домовлятися між собою, коли спочатку вимушене спілкування заради власних інтересів у межах держав стає усвідомленим в загальнолюдській цінності, у його раціональності й моральному сенсі, про що йдеться, зокрема, у статті "Ідея загальної історії у всесвітньо-громадянському плані" ("Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht", 1784). Тож кожна людина, яка розвиває здатність керуватися власним розумом, спроможна сприйняти доцільність миру.

Коли факти воєн вказують на лихе в людях, на недосконалість міждержавних відносин, це не означає, що не потрібно прагнути миру й змінювати світ. Який же шлях має обирати "дозріла", у кантовому розумінні, частина людства, стикаючись зі спільнотами, які визнають лише власні аргументи, претензії і сваволю? Після "позбавлення сили" варварських держав та їх керманичів шляхом опору й примусу від об'єднаних зусиль цивілізованих держав, наступним етапом стає просвітництво громадян, завданням якого є доконувати порозуміння, терпляче доводячи переваги мирного співіснування. Якщо говорити про війну росіян проти України, то навіть за найкращого для нас сценарію очікувати швидкого "опритомнення" від більшості населення нинішньої країни-агресора не доводиться. Потрібно йти шляхом цього, "нового" просвітництва, розуміючи його в загальному світовому контексті як "незавершуваний процес" (Срмоленко, 2017, с. 18–19).

Усі складнощі цього завдання годі осягнути. Люди та їх спільноти не є цілком раціональними. Проте у сподіванні на раціональний потенціал частини людей нинішніх країн супротивників миру варто формулювати і порушувати питання про таке:

- 1) справедливість війни та обґрунтованість громадянських *почуттів і переконань* щодо, зокрема, військового обов'язку перед державою, яка веде несправедливу війну;
- 2) доцільність ризику життям і здоров'ям – своїм або близьких;
- 3) виправданість жертв та прогнозованих наслідків війни;
- 4) вимоги людяності у ставленні до інших народів і країн;
- 5) універсальність базових понять моралі про добро, гідність і справедливість.

Потрібно усвідомлювати перепони до порозуміння, які доведеться долати. Щодо нинішньої російсько-української війни аналіз ментальної сфери протилежної сторони дано в підрозділі Р. Кобця "Z-дискурс російської військової агресії" з колективної монографії "Дискурси у глобальному світі" (Пролеєв та ін., 2023). Кобець

зауважує, що, по-перше, у самому засновку російської агресії покладено хибну апеляцію до партикулярних інтересів і претензії окремої нації та її сателітів на встановлення власного порядку у світі на основі *примусу* до нього інших людей і держав. За такої ставки агресора на насильство годі шукати виходу в аргументах про прагматичний баланс інтересів. Тому за чинного політичного режиму в країні, яка почала цю війну, відсутня раціональна умова для універсалізму цінностей і норм співжиття.

По-друге, перепони полягають у тому, що російський дискурс засновано на очевидностях життєсвіту, які далекі від поваги до недоторканності кордонів, суверенітету інших держав, їхньої рівності у стосунках. Р. Кобець зазначає, що "ледь не головним пріоритетом зовнішньополітичної доктрини держави-агресора" проголошено справу захисту "прав русских" незалежно від країни й місця їх перебування (Пролеєв та ін., 2023, с. 87–88). "Право крові", приналежність до панівного російського народу, а не набуті людиною характеристики, визначають її місце і гідність серед інших. Тому в цьому дискурсі немає місця загальним правам людини. Стосунки між народами уявляються заснованими на страху, а не кооперації. Панує апеляція до минулого з характерною недостатністю аргументації, розмитістю засновків та цілей існування цього етносу й розпочатої ним війни. Ідеться не про сенси побудови "якогось привабливого майбутнього", а про "протидію руйнації" «славетного минулого», що виливається в "протистояння усім формам модерності" (Пролеєв та ін., 2023, с. 98).

Український дискурс самозахисту у війні спрямовано на майбутнє, збудоване на основі імплементації західних цивілізаційних моделей суспільного розвитку та економіки й інтеграції в євро-атлантичні структури безпеки. Цінностями є демократичний республіканський устрій і незалежність України, особиста свобода і рівність громадян перед законом, кооперація і соціальна відповідальність кожного. Коли все це заперечується агресором, годі очікувати порозуміння.

За яких умов тоді можливе примирення сторін, якщо раціональний шлях до порозуміння стикається зі значними перепонами? Постає питання про можливості виходу поза парадигму раціональної універсальності моралі і взаєморозуміння. Чи не містяться у такому контексті можливості подолати комунікаційні бар'єри в сфері почуттів? Адже очевидно, що людські почуття можуть бути взаємно зрозумілими. Обмежені вимогами щодо викладу, ми оминаємо цілий напрям теорії моральних почуттів до Канта. Проте зазначимо, що в самого Канта в другій частині "Метафізики звичаїв" ідеться про природну сприйнятливості людей до задоволення або страждання інших, які перебувають (живуть) поруч (Kant, 1919, S. 313–315). Таку здатність люди поділяють з іншими живими істотами і в цьому аспекті характеризуються як наділені розумом тварини. Ці почуття Кант називає естетичними, а людську спільність, ними творену, – *humanitas aesthetica*. Однак природні почуття не творять обов'язку. На відміну від тварин, і понад власне тваринне буття, люди як вільні розумні істоти виявляють інший рівень своєї людяності – здатність і волю *dilumtus* одне з одним своїми *почуттями* (*humanitas practica*). Така відкритість і взаємність людей обов'язкова. Отже, Кант підтримує практичну любов до людей, яка навіть становить обов'язок (бо це далеко не завжди приємно) – не обходить помешкання бідняків, лікарень або в'язниць, де тримають боржників, аби не обтяжувати себе співчуттям. Любов-симпатія і тим паче емпатія (Кант

живав терміни *Mitfruede* та *Mitleid*, *sympathia moralis*, а терміна "емпатія" у його часи не було), тобто здатність відчувати і розуміти емоції інших незалежно від ставлення до них, не мають моральної цінності. Кант вважає, що навіть благодіяння з мотивів співчуття є чимось образливим для того, кому довелося би їх приймати. Між людьми мають бути стосунки вільних і рівних осіб.

Однак потрібно зробити кілька зауваг щодо обмеженості кантового варіанта етичного універсалізму. По-перше, стосовно ідеї вічного миру зазначимо, що критика його суто раціональних засад була відома до того, як за її розвиток узявся сам Кант. Приміром, Руссо писав, що абат Сен-П'єр даремно покладається на розум людей, адже люди переважно керуються і завжди керуватимуться пристрастями, а не раціональними аргументами. І саме використання емоційного складника людської мотивації варто продумати в реалізації ідеї миру (Руссо, 2014, с. 404). По-друге, йдеться про уже згадане в Канта співчуття, але як альтернативу його етичному універсалізму. Зокрема, А. Шопенгауер у "Світ як воля та уявлення" та інших творах пише про співчуття (*Mitleid*) як про справжній моральний імпульс, природно притаманний кожній людині. Розглядаючи тему співчуття та емпатії в монографії "Дискурс. Комунікація. Моральність" (2021), А. Єрмоленко пише: "у концепції Шопенгауера співчуття має універсальний характер, а отже, претендує на основу універсалістської етики" (Єрмоленко, 2021, с. 363). Єрмоленко зазначає, що Шопенгауер розвивав онтологічний підхід, запропонувавши ціннісну матеріальну етику, засновану на інтуїтивних очевидностях, що знайшла відгук у подальшій філософії від М. Шелера та А. Швейцера до Г. Йонаса та К. М. Маєр-Абіха, що знайшло свій подальший відголос у різноманітті інших сучасних етичних учень від комунітаризму до етики дискурсу. У контексті ж нашого міркування важливо наголосити на тому, що етика співчуття Шопенгауера, на відміну від Канта, "розробляє проблематику мотивації, а не проблематику легітимзації та обґрунтування" (Єрмоленко, 2021, с. 364). Ці два завдання намагається поєднати, зокрема, комунікативна етика, оскільки в ній йдеться не лише про аргументацію, але про взаємодію людей.

Отже, ми висуваємо твердження, що сфера універсального включає не лише думки, а й почуття. Звісно, універсальною є думка про те, що війна – це зло, про крихкість і цінність кожного людського життя, про мужність і самопожертву, любов до ближнього. Але це також і достеменність людських почуттів. Психологічно і морально порозуміння наближається через позитивні імпульси співчуття, турботи про майбутнє, на які відгукується будь-яка людина. Звернення до таких думок і таких почуттів людей з кожного боку протистояння потрібне, щоб ці оцінки й емоції поєдналися у спільних обрядах порозуміння. Спільним може бути і відчуття втоми, і приголомшення, про яке писав Я. Паточка: війна творить з людей по обидва боки протистояння "спільноту приголомшених", але "убезпечених" – глибиною суто людського потрясіння її лихом (Паточка, 2001, с. 250). Йдеться про те, щоб використати цей емоційний момент з метою зміни світогляду. Люди після війни цінують мир, на відміну від тих, хто в мирі виріс і проживає. Якщо не реалізувати такі можливості порозуміння і подолання ворожості, полум'я війни запалає знову.

Тим часом, поки війна триває, варто задіяти сформовану через історичні причини схожість мови, звичок, естетичних смаків між народами, що воюють. Цю схожість можна використати для подолання бар'єрів порозуміння. Якісь із них штучно створені пропагандою агресора в

гібридній і гарячій фазах війни для розпалювання ворожечі зі свого боку та для посилення зневіри і настрою поразки на боці країни, яка захищається. Щоб зупинити агресію і скерувати людей до миру, варто позбуватися ярликів, кліше і долати некритичні узагальнення. Звісно, моральні почуття дієві в етиці ставлення до ближнього і не вирішують питання "як можлива "етика дальнього?" (Єрмоленко, 2021, с. 365). Тому йдеться і про подолання дистанції, і водночас про аргументи щодо людяності та відповідальності. Отже, потрібно шукати універсальні моральні сенси й почуття та звертатися до них у комунікації з людьми по той бік фронту з метою створення цього спільного простору *людяності*. Зрештою, етика в різних її релігійних та світських формах настановляє розуміти ворогів як таких, що можуть і мають виправляти власні помилки.

Дискусія і висновки

Отже, питання миру має сьогодні таку значну екзистенційну важливість, що попри непримиренність збройних та світоглядних протистоянь окремих країн і спільнот актуальним є пошук його можливостей, включаючи компроміси і порозуміння на рівні базових вітальних цінностей. У теоретичній площині відповіддю на виклики війни має бути універсальна етика, яка враховує раціональні і нераціональні чинники досягнення згоди між людьми для відновлення і збереження миру. Етична проблема справедливого вирішення воєнного конфлікту постає щонайменше у двох аспектах: 1) політичної відповідальності осіб і країн, дії чи бездіяльності яких призвели до порушення основ міжнародного права та руйнації сподівань людства на мир у світі; 2) обґрунтування засад миру і мотивації людей прийняти мир на реальних умовах, що, імовірно, не відповідатимуть усім уявленням і бажанням передусім тих, хто зазнав агресії.

Серед проектів розбудови миру кантівська етика вічного миру посідає чільне місце. Однак проблематичність досягнення остаточної раціональної згоди розширює запит на додаткові шляхи до миру. У цьому пошуку виявляється необхідність вийти поза лише раціональні настанови порозуміння, обґрунтовані в етиці Канта. Можливості розширення етичного універсалізму досліджувалися і до, і після Канта в теорії морального почуття, у просвітництві, у філософії волі Шопенгауера, у філософській антропології Шелера тощо. Етика другої половини ХХ і початку ХХІ ст. продовжує пошуки в полі інтуїтивних і раціональних засад моралі, порозуміння, етичної мотивації людей. Це, зокрема, онтологічна етика, етика дискурсу, навіть нейрофілософія, що відновила на дослідних даних тему емпатії з кінця ХХ ст.

Аналіз сучасних дискурсів війни (Бистрицький, Єрмоленко, Кобець, Пролеєв, Ситніченко та ін.) виявляє значні виклики універсалізму в парадигмі комунікації та пошуку раціонального (кращого) аргументу. Зокрема, у війні РФ проти України стикаються домодерний і модерний дискурси, що становить суттєву проблему для перспективи сталого миру. Це означає, що на етапі війни і вирішуючи завдання розбудови миру після завершення активної фази воєнного протистояння у ситуації тимчасового припинення вогню або тривогого компромісу інтересів, необхідно шукати спільні сенси для розділених війною людей і спільнот не лише в раціональній площині, але й у сфері емоційних достеменностей, у зверненні до всіх зрозумілих переживань і почуттів – болю, жалю щодо втрат, почуття відповідальності за майбутнє власної країни тощо. Саме в такому синтезі почуттєвих і раціональних чинників, на думку автора статті, полягає можливість відкрити обрї людяності, зберегти гідність з кожної сторони (не

скасовуючи вимог покарання воєнних злочинів і репарацій) та відновлювати справедливість.

Мир не є гарантованим, ба більше – вічним, коли його не засновувати на цінності загальнолюдського співіснування з повагою до культурних відмінностей народів та на універсальних моральних цінностях свободи, рівності і справедливості як тих умовах людського співжиття, на яких наголошував також Імануель Кант. Таке заснування і підтримка миру є постійним завданням людей, що живуть на планеті Земля.

Список використаних джерел

- Бистрицький, С., & Ситніченко, Л. (2022). Філософія і дискурс війни: Конфлікт світів як межа комунікативної теорії Юргена Габермаса. *Філософська думка*, 3, 64–82. <https://doi.org/10.15407/fd2022.03.064>
- Вебер, М. (1998). *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* (О. Погорілий, Пер.). Основи.
- Єрмоленко, А. (2017). Поняття деліберативної демократії у контексті ідеї незавершеного просвітництва. *Філософська думка*, 5, 16–21.
- Єрмоленко, А. (2021). *Дискурс. Комунікація. Моральність*. Наукова думка.
- Єрмоленко, А. (2022). Спротив замість перемовин: Відповідь українського філософа Анатолія Єрмоленка Юргену Габермасу. *Філософська думка*, 3, 59–63. <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/617>
- Іосипенко, С. (2024). Від справедливої війни до справедливого миру. Моральні засади та межі компромісів під час війни: Повернення до теми: Філософські дискурси війни. *Філософська думка*, 4, 87–112. <https://doi.org/10.15407/fd2024.04.087>
- Паточка, Я. (2001). *Негативний платонізм. Вічність та історичність. Єретичні есе про філософію історії*. (Б. Марусик, Пер.). Основи.
- Пролєєв, С., Кобець, Р., & Зимовець, Р. (2023). *Дискурси у глобальному світі*. Дух і літера.
- Руссо, Ж.-Ж. (2014). *Сповідь* (В. М. Верховня, Пер.). Фоліо.

- Kant, I. (1919). *Metaphysik der Sitten*. Meiner. <https://ia801503.us.archive.org/26/items/in.ernet.dli.2015.358315/2015.358315.Immanuel-Kant.pdf>
- Kant, I. (1977). *Werke in 12 Bänden: Bd. 11. Herausgegeben von Wilhelm Weischedel*. Suhrkamp.

References

- Bystrytsky, Y., Sytnichenko, L. (2022). Philosophy and discourse of war: conflict of worlds as the limit of Jurgen Habermas's Communicative Theory. *Filosofska Dumka*, 3, 64–82 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/fd2022.03.064>
- Kant, I. (1919). *Metaphysik der Sitten*. Meiner. <https://ia801503.us.archive.org/26/items/in.ernet.dli.2015.358315/2015.358315.Immanuel-Kant.pdf>
- Kant, I. (1977). *Werke in 12 Bänden: Bd. 11. Herausgegeben von Wilhelm Weischedel*. Suhrkamp.
- Patočka, J. (2001). *Negative Platonism. Eternity and Historicity. The Heretical Essays in Philosophy of History* (B. Marusyk, Trans.). Osnovy [In Ukrainian].
- Proleev, S., Kobets, R., & Zymovets, R. (2023). *Discourses in the Global World*. Duh i Litera [in Ukrainian].
- Rousseau, J. J. (2014). *The Confessions* (V. M. Verkhovna, Trans.). Folio [in Ukrainian].
- Weber, M. (1998). *Sociology. General historical analyses. Politics* (O. Pohorilly, Trans.). Osnovy [in Ukrainian].
- Yermolenko, A. (2022). Resistance instead of argument: Answer of the Ukrainian philosopher Anatoly Yermolenko to Jürgen Habermas. *Filosofska Dumka*, 3, 59–63 [in Ukrainian]. <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/617>
- Yermolenko, A. (2017). The concept of deliberative democracy within the context of the idea of incompleteness of enlightenment. *Filosofska Dumka*, 5, 16–21 [in Ukrainian].
- Yermolenko, A. (2021). *Discourse. Communication. Morality*. Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Yosypenko, S. (2024). From a just war to a just peace. Moral principles and limits of compromises in wartimes: Return to the topic: Philosophical Discourses of War. *Filosofska Dumka*, 4, 87–112 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.15407/fd2024.04.087>

Отримано редакцію журналу / Received: 25.04.25

Прорецензовано / Revised: 12.05.25

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.25

Yevhen MULIARCHUK, DSc (Philos.), Senior Researcher

ORCID ID: 0000-0003-3053-0451

e-mail: Muliarchuk@nas.gov.ua

H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

PROSPECTS OF PEACE IN THE LIGHT OF ETHICAL UNIVERSALISM

Background. The author examines the ethical problems of peacebuilding in the context of conclusions from Kant's philosophy of law and ethics, supplementing them with an analysis of alternative approaches to the ethics of compassion and empathy, as well as the conditions for restoring communication between the peoples of warring countries.

Methods. Philosophical and general scientific methods are used, in particular historical and philosophical reconstruction, content analysis, observation and description of the phenomena of social life.

Results. The challenges of peace and the problems of restoring justice in the war in Ukraine and other regions of the world are analyzed. The study explicates the meaning of ethical universalism in the philosophy of I. Kant and its potential in the theory and practice of ensuring sustainable peace. The author identifies the obstacles to achieving peace, which consist in the incomparability of the discourses of war, namely the pre-modern discourse of violence as a means of achieving the aggressive goals of the Russian Federation and other authoritarian regimes and the discourse of peaceful resolution of conflicts through diplomacy and compromises inherent in modern Western countries and international security organizations in the world. The analysis establishes that in the conditions of limited resources for resistance in Ukraine, the search for additional opportunities to influence the consciousness of the representatives of the country of the aggressor is urgent. For this purpose, it is proposed to expand the universalist approach of the ethics of duty in matters of achieving peace with the possibilities of the ethics of feelings, compassion as those that overcome the barriers of understanding and contribute to the restoration of communication regarding a just peace.

Conclusions. Given the violation of international law and the creation of artificial barriers to understanding between peoples, which is characteristic of modern wars, the concept of a just peace needs to be refined. In particular, the a priori principles of reason and communication, on which Kantian and post-Kantian rationalism in ethics are based, are not sufficient to solve modern peace problems. In theory and practice, an in-depth study of the problem of ethical motivation and countering the manipulation of people's consciousness, which creates barriers to understanding and deepens conflicts between countries, is necessary. The universalism of rationalist ethics, exemplified by Kant's ethics, should be complemented by the universality of the ethics of compassion, which reveals the ontological and anthropological foundations of the obligation and motivation of people to understand each other. Modern ethics in the analysis of discourse, the sphere of feelings, mechanisms of empathy, etc. combines the task of substantiating social norms and values with motivation for their application and action.

Keywords: адаптація, діти-переселенці, педагогічні стратегії, соціальна мобільність, психологічна підтримка, культурна ідентичність, соціальна інтеграція.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.